

O OBLIKOVANJU GESLOVNIKA ZA PRAVOPISNI SLOVAR

Pravopis, katerega slovarski del se zdaj izdeluje, je šesti samostojni slovenski pravopis; v prejšnjih pravopisih je pri sicer abecedno navajanih iztočnicah veliko etimološko sorodnih besed v skupinah (gnezdih). V prispevku želim pokazati, da je navajanje samostojnih iztočnic z malo podiztočnicami koristna novost v naši pravopisni tradiciji.

Die Rechtschreibung, deren Wörterbuch jetzt in der Erarbeitung ist, ist die sechste selbständige slowenische Orthographie. In den vorigen Rechtschreibungen sind bei zwar alphabetisch angeführten Stichwörtern viele etymologisch verwandte Wörter in Wortgruppen (Nester) zusammengefaßt. In dem Beitrag will ich vorzeigen, daß die Anordnung der selbständigen Stichwörter eine benutzerfreundliche Neuigkeit in unserer Rechtschreibetradition ist.

1 Splošno o geslovniku za novi SP

1.1 Odvisnost sestavljanja geslovnika od teoretičnih načel

Odločitve o tem, katere besede so iztočnice, katere podiztočnice, katere se navajajo med slovničnimi oblikami v zaglavju in katere so razvidne iz uvoda v slovar, sprejema uredniški odbor Komisije za slovarski del slovenskega pravopisa. Kako so najnovejše teoretične ugotovitve slovenskega jezikoslovja upoštevane pri sestavljanju pravopisnega slovarja, je ugotovljivo iz prispevka J. Toporišiča *Teoretična podstava slovarja novega SP*¹.

Delo za geslovník je v tem članku opisano v zgornjem odstavku na 456. strani. V času od objave članka je prišlo do dveh sprememb: predloge za lastna imena in krajšave daje P. Weiss, ne več J. Moder; med lastnimi imeni ni več 1000 najpogostejših slovenskih priimkov, ampak 500.

1.2 Geslovník kot delovni pripomoček

Geslovník mora biti dober seznam besed, ki bodo iztočnice v slovarju. Kako težko je to doseči, vedo kritični uporabniki slovarjev, še bolj pa se težav zavedamo slovaropisci. Pri veliki množini besed, ki so sestavljalcem na razpolago in jih je treba pregledati, izbrati in sistemsko ter hierarhično čim bolj pravilno in pregledno predstaviti v sodobnem pravopisu, je zato pomembno, da so pravočasno določena dvojna načela:

- načela za izbor besed;
- načela za razporeditev besed v slovarju in za zgradbo geselskega članka.

Prispevek govori o slednjih, torej o navajanju iztočnic v slovarju in s tem v geslovniku; omejuje se na občna imena in opušča lastna, ki so sicer prav tako kot občna razvrščena po abecedi, vendar so pri njih v geslovniku ob iztočnicah zelo pogosto navedene tudi podiztočnice. To je dogovorjen odstop od siceršnjega navajanja enot v geslovniku po abecedi in brez podiztočnic; podiztočnice namreč dodajajo k v geslovniku določenim iztočnicam urednikom.

2 Naslonitev nove pravopisne skupine na delo prejšnje

2.1 Oblikovanje delovne skupine za slovarski del novega SP

Po izidu *Slovenskega pravopisa 1, Pravila* iz 1990. leta (dalje *SP 1990*) so potekale priprave za sestavo skupine, ki bo delala pravopisni slovar. Imenovani so bili člani Komisije za izdelavo slovarskega dela slovenskega pravopisa; Komisija se je razdelila na uredniški odbor in skupino sestavljavcev pravopisnega slovarja; člani uredniškega odbora so nato izvolili J. Toporišiča za predsednika celotne Komisije in uredniškega odbora.

2.2 Načrt pravil za novi slovenski pravopis je osnova za novi pravopis

V razpravi o konceptu slovarskega dela SP je J. Toporišič že na prvi seji opozoril na osnovo tega slovarja v *Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* iz 1981. leta (dalje *Načrt pravil*). Posebej pa je poudaril, da bodo iztočnice deloma prikazane s podiztočnicami.

2.3 Prva objava slovarskih primerov

V *Načrtu pravil* so slovarski primeri prvič objavljeni. (V *Slavistični reviji*, kjer so bila pravila za novi slovenski pravopis objavljena s komentarji v letih 1977, 1979, 1980, jih ni bilo²). Avtorji *Načrta pravil* jih omenijo tudi na začetku Spremnice besede³. Pravila so objavljena na 195 straneh *Načrta pravil*, slovarski primeri pa pod naslovom *Vzorci iz slovarskega dela pravopisa* na malo več kot štirih straneh na koncu knjige (str. 206–210); komentarja avtorjev k tem zglede ni. Besede so razporejene po abecedi od začetka črke *B* do *bahariti*, nato so predstavljeni trije daljši geselski članki, in sicer pridevnik *bogat*, predlog *brez* in glagol *biti*. Ti vzorci so nekakšna osnova za sedanje redakcije za slovar novega SP, vendar so se načela ob časovno daljšem neprekinjenem delu in soočanju teorije s prakso spreminjala in izpopolnjevala.

3 Odločitev o absolutni abecedni razvrstitvi gesel

3.1 Sklep o navajanju gesel po absolutni abecedi je bil sprejet maja 1973

Ker so bili slovarski zgledi prvič objavljeni v *Načrtu pravil*, sem iskala podatek, kdaj je bil sprejet sklep o negnezdenju besed, v arhivu

Pravopisne komisije, ki je v 70. letih pripravljala koncept za pravila in geslovník za slovar novega pravopisa. Citiram iz zapisnika 4. seje širše pravopisne komisije: "Na 3. seji (7. 5. 1973) je bilo sklenjeno, da bo imel pravopisni slovar gesla razvrščena v absolutni abecedi." Iz zapisnika je razvidno, da so se za novi način potegovali J. Rigler, J. Moder in S. Suhadolnik.

3.2 Število besed v pravopisih

V času, ko so se odločali za abecedno razvrstitev gesel, je bila po naročilu S. Suhadolnika narejena preglednica o številu besed v pravopisih. Iz meni neznanega razloga je bil izpuščen Levčev pravopis, tako da je podatek o številu besed v njem moj.

Levec 1899	7.680
Breznik 1920	7.000
Breznik-Ramovš 1935	5.000
Slovenski pravopis 1950	92.000
Slovenski pravopis 1962	100.000
Češki pravopis 1969	49.200
Slovaški pravopis 1966	42.600
Makedonski pravopis 1970	55.700
Sarajevski pravopis 1972	20.000
Ruski pravopis 1960	52.000
Ruski pravopis 1963	104.000
Ruski pravopis 1950	110.000

3.3 Število strani pravil in slovarja v pravopisih

Vsi samostojni slovenski pravopisi imajo naslov *Slovenski pravopis* in vsi imajo dva dela: pravila in slovar. Navajam tudi pregleden prikaz, koliko strani pravil in koliko strani slovarja je v vsakem od njih.

pravopis	pravila	slovar
Levec 1899	120	40
Breznik 1920	31	102
Breznik-Ramovš 1935	20	300
SP 1950	46	872
SP 1962	80	940
SP 1990	210	/
1994	220	/ (v delu)

4 Gnezdenje besed

4.1 Gnezdenje v prvih treh slovenskih pravopisih

Gnezdenje besed je značilno za vse dosedanje slovenske pravopise. Prvi trije samostojni pravopisi (Levčev, Breznikov in Breznik-Ramovšev) sicer navajajo gesla po abecedi, vendar je geselska beseda redko sama, največkrat so ob njej navedene še druge sorodne besede. V slovaropisju se za tak način razvrščanja besed uporablja izraz gnezdenje, geselska beseda in skupina besed ob njej pa gnezdo. Ker v zgoraj imenovanih slovarjih ni veliko besed, so v njih gnezda pregledna. To pa ne pomeni, da so ali geselske besede ali besede v gnezdu izbrane in razvrščene po trdno dogovorjenih načelih.

4.2 Gnezdenje v SP 1950 in SP 1962

Ker se je število besed v pravopisih povečevalo, so postala nekatera gnezda zelo obsežna, zlasti velja to za SP 1950 in 1962. V Levčevem pravopisu je 3.293 gesel s 7.680 besedami⁴. V SP 1962 je 27.500 gesel z več kot 100.000 besedami⁵. V SP 1950 število besed ni navedeno, po podatku v preglednici S. Suhadolnika jih je 92.000, torej 8.000 manj kot v SP 1962. Sicer pa so načela v SP 1962⁶ podobna načelom v SP 1950. Zanimivo je primerjanje uvodnega dela v obeh pravopisih, ki ima v obeh tudi enak naslov *Navodila za uporabo*. Kako so gnezdenje razlagali v SP 1950, je zapisano v opombi⁷. Zavedali so se, da je preobsežno gnezdo za uporabnika nepregledno, zato so ga razdelili na dve ali več. Od tega, da besede niso razvrščene mehanično po abecedi, ampak po pomenskih skupinah, pa so pričakovali, da lahko uporabnik jasno razbere pomen različnih obrazil. V SP 1962 so se glede razporeditev gesel zgledovali po SP 1950; iz citiranega mesta v SP 1960 pri opombi⁸ se da razumeti, da so se za gnezdenje odločili tudi zaradi varčevanja s prostorom, da bi bila torej tako obsežna knjiga še priročna.

5 Navajanje iztočnic po abecedi

5.1 Obravnava predlogov za iztočnice in podiztočnice

Odločanje o tem, katere tvorjene občne besede naj bodo iztočnice in katere podiztočnice, ni bilo lahko. Že ob začetku dela sedanje pravopisne komisije je bilo sprejeto stališče, naj se iztočnice razvrščajo po abecednem redu, kot podiztočnice pa bodo v slovarskem članku upoštevane le nekatere najbolj tipične kategorije tvorjenk.

5.2 Sedanje navajanje podiztočnic

Tudi na tem mestu bom lastna imena zanemarila. Način navajanja podiztočnic se mi zdi v sedanjih redakcijah občnih imen ustrezen.

Podiztočnice so:

1. pri *glagolu* glagoli s prostimi morfemi *se, si, ga, jo*, npr. pri iztočnici **cedíti** cedíti *jo*, cedíti *se*;
2. pri *pridevniku* mala podiztočnica (za določno obliko), npr. pri iztočnici **cél** -a -o *céli* -a -o;
3. pri *različnih besednih vrstah* vse konverzne (sprevržene) besede.

Konverzne besede nastanejo lahko iz različnih besednih vrst, postanejo pa ali samostalniki ali povedkovniki. Od konverznih besed so v jeziku pogosti samostalniki (posamostaljeni pridevniki) pri pridevniku. Mnogo manj konverznih samostalnikov je pri zaimkih (npr. pri **jáz** méne ... m, ž, s oseb. zaim. za 1. os. ... **jáz** jáza m) in pri števnikih. Konverznih povedkovnikov je največ iz prislovov (npr. pri **hladnó** prisl. ... **hladnó** povdk. bilo je hladno), manj pa iz medmetov in samostalnikov.

J. Toporišič je v Slavistični reviji zapisal, da so podiztočnice večinoma enobesedne⁸.

Za boljšo predstavo o mestu podiztočnic v geselskem članku gl. primer redakcije *cedíti* in *cél*⁹.

6 Možnosti za dodatne podiztočnice

6.1 Prvotni predlog in nato sklep o iztočnicah

Pri 5.1 sem omenila težave v zvezi z odločanjem o tem, katere kategorije tvorjenk bodo v slovarju podiztočnice. Prvotni predlog¹⁰ je bil, da bi bile iztočnice poleg netvorjenk samo tvorjenke prve stopnje (*bralec, bralen, bratev, berač, berilo*), njihove podiztočnice pa so pri *bralec* tvorjenke na *-lka, -lski, -lstvo* in *svojilni pridevnik*; pri *bralen* in *berač* pa vse nadaljnje tvorjenke. V razpravljanju so bili izraženi pomisleki, češ da je razvrščanje podiztočnic po stopnjah tvorjenosti prezahtevno za uporabnika slovarja. Prevladali sta torej dve stališči, da je treba število podiztočnic zaradi večje preglednosti geselskega članka omejiti in da mora imeti pri razvrščanju leksemov prednost abecedno zaporedje. Sedanji način navajanja podiztočnic je opisan pri 5.2 in je torej posledica zgornjega sklepa.

6.2 Ali naj ostanejo feminativi iztočnice?

Izražen je bil nov predlog, da v redakcijah občnih imen ženskospolne parne vzporednice (feminativi) moškim izpeljankam ne bi bile več samostojne iztočnice, kot so bile doslej. Iztočnice bi ostale samo izpeljanke ženskega spola s priponskimi obrazili s samostojnim pomenom¹¹.

Občnoimenske iztočnice so razvrščene po abecedi in ko jih uporabnik išče, ne razmišlja o tem, katera priponska obrazila za izpeljanke ženskega spola imajo samostojni pomen in katera ne. Res bo feminine lahko našel tudi kot podiztočnice v redakcijah, zlasti če bo na tak

način navajanja opozorjen v uvodu. Bilo bi škoda, da bi način sestavljanja geslovnika, po katerem bi bili feminativi podiztočnice, rahljajl sistemskost, h kateri sicer teži geslovník oziroma prikaz redakcij v slovarju. Pri razvrstitvi besedotvornih pripon v slovníci J. Toporišiča¹² so feminativi razvrščeni v 7. skupino modifikacijskih izsamostalniških izpeljank. V tej 7. skupini je osem skupin besed, npr. skupna imena, manjšalne besede, slabšalne in še druge, ki so po sedanjem dogovoru vse iztočnice. Zato mislim, da je za pravopisni slovar dobro ohraniti sedanje načelo, da se vse modifikacijske izpeljanke obravnavajo enako. Besede, npr. *magister*, *magistra*, *magistrica*, so po sedanjem načinu sestavljanja geslovnika samostojne enote, ker so predvidene za samostojne iztočnice; v samostojnih geselskih člankih so namreč potrebni podatki (slovnični, normativni, stilistični, pomenski) lahko najbolj pregledno predstavljeni, pri čemer je potrebno upoštevati, da je ženskih modifikacijskih izpeljank k moškemu paru včasih nepričakovano celo več in da imajo različno stilno vrednost; npr. pri *bruc* so ženske oblike *brucka*, *bruculja* in *bruclja*. *Bruc* in *brucka* sta v SSKJ označena z oznako žargonsko, *bruculja* in *bruclja* pa z oznako žargonsko, slabšalno.

Podobno je s prikazom feminativov v SSKJ, kjer so feminativi samostojna gesla in imajo tudi različne razlage. Pri domačih, zlasti pa pri prevzetih besedah je samo spolska razlika pokazana s sklicevalno razlago *ženska oblika od*, npr. **desničarka** 'ženska oblika od desničar', **dentistka** 'ženska oblika od dentist'; lahko je razlaga tudi bolj samostojna: **harfistka** 'ženska, ki igra harfo', čeprav je navedeno tudi geslo **harfist** z razlago 'kdor igra harfo'. Pri nekaterih feminativih so geselski članki obsežni, npr. pri geslu **delavka**; ali pa ima geslo pomen časovno ali kako drugače označen; npr. geslo **ministrica** ima pomen 'ženska oblika od minister' neoznačen, podpomen 'ministrova žena' ima oznako starinsko.

Čeprav je obseg pravopisnega slovarja omejen, menim, da samo zaradi prihranka prostora ni potrebno, da bi feminine prikazovali kot podiztočnice. Glede na podatek, da je med 507 izglagolskimi izpeljankami s pomenom vršilca dejanja 92 feminativov¹³, pa razumem, da je misel o feminativih kot podiztočnicah vabljava.

7 0 številu iztočnic v geslovníku

7.1 Število iztočnic v novem SP bo približno tako kot v SP 1962

V dolgem času od izida prejšnjega pravopisa se je naš knjižni jezik spremenil tudi v besedju; čeprav se zelo trudimo v novi pravopisni slovar zajeti čim več novih besed, upamo, da število besed ne bo dosti večje, kot je v SP 1962 (100.000 besed) in SSKJ v eni knjigi iz 1994. leta (93.152 gesel in 13.888 podgesel).

Za primerjavo navajam, da obsega 20. izdaja nemškega Dudnovega pravopisa iz 1991. leta 115.000 besed.

Sestavljanje geslovnika po načelu, da je enota v geslovníku, kar je iztočnica v slovarju, je koristno tudi za načrtovanje, koliko besed bo imel slovar. Izkušnje pri sestavljanju geslovnika so pokazale, da so že za sprejem v SSKJ izpuščali mnogo besed iz SP 1962. Za sedanji geslovník pa tudi iz SSKJ izločimo približno eno četrtno besed, in sicer opuščamo stare, narečne, redke in ozko strokovne besede.

Iz SSKJ izpuščena četrtna besed bo nadomeščena z novimi besedami. Nove iztočnice so:

1. nove občne besede, in sicer splošne in strokovno izrazje;
2. lastna imena, ki jih bo več kot v SP 1962;
3. prislovi;
4. deležniki stanja na -l, -n/-t;
5. obrazila (pripone, predpone, medpone; prosti morfemi);
6. krajšave.

OPOMBE

¹ Slavistična revija 1994, 4, 455-473.

² Načrt pravil za novi slovenski pravopis, Ljubljana 1981, str. 7: "Za to izdajo pa je bilo dodano: poglavje o zvrstnih in stilnih oznakah, vzorci iz slovarskega dela in kazalo..."

³ Isto, str. 1: "Objavljamo Načrt pravil za novi slovenski pravopis, ki naj bi bil uvodni del novega pravopisa; dodanih mu je nekaj zgledov iz slovarskega dela pravopisa z oznakami za normativno in stilno vrednotenje besed."

⁴ F. Levec, Slovenski pravopis, Dunaj 1899, str. 126: "Besede, ki so zaznamovane s križem + , niso knjižne in se ne smejo pisati." Kot zanimivost dodajam, da je ta normativna oznaka dopisana pri 230 besedah.

⁵ Slovenski pravopis, Ljubljana 1962, str. 5, 2. in 3. odst.: "Slovarski del obsega 27.500 gesel z več kot 100.000 besedami in okoli 200.000 zvezami, dvojnicami in pomenskimi odenki... Da bi tako obsežna knjiga še ohranila potrebno priročnost, so navedki kratki in besede večinoma združene v etimološko sorodne skupine; kjer bi bilo zaradi obilne frazeologije ali zaradi številnih izpeljank geslo preobširno in s tem nepregledno, smo ga razdelili ali pa za posamezne besede istega korena, a bolj oddaljeno pisno podobo dodali kazavke."

⁶ Isto, str. 5, 1. odst.: "Nova izdaja slovenskega pravopisa sloni na načelih Slovenskega pravopisa iz leta 1950, le da še bolj izčrpno obravnava vsa tri področja: slovar, pravorečje in pravopis."

- ⁷ Slovenski pravopis, Ljubljana 1950, str. 5, 3. odst.: "V slovarju besede niso razvrščene mehanično po abecedi, marveč smiselno po pomenskih skupinah in sorodstvu izvedbe; če torej kake besede ne dobiš med iztočnicami, jo išči pod iztočnico sorodne besede! Za tako razvrstitev se je uredniški odbor odločil zato, da iz pomenskih skupin lahko vsakdo jasneje razbere pomen različnih obrazil, da lahko pregleda že rabljene izvedenke in si laže išče sveta o njih uporabnosti, kadar ustvarja morebitne nove pomenske odtenke. Te prednosti odtehtajo čas, ki bi ga kdo zamudil z iskanjem besede, če je ne najde med iztočnicami v abecednem redu."
- ⁸ J. Toporišič, Teoretična podstava slovarja novega SP, Slavistična revija 1994, 4, 456.
- ⁹ Isto, str. 468, 469.
- ¹⁰ Povzeto iz zapisnika 3. seje (31. 7. 1990) Komisije za izdelavo slovarskega dela slovenskega pravopisa; prvotni predlog je pripravil J. Toporišič.
- ¹¹ Prim. v Toporišičevi Slovenski slovnici, Maribor 1984, na 125. strani priponska obrazila za ženski spol za vršilca dejanja izglagolskih izpeljank;
 prim. v knjigi A. Vidovič-Muha Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zložen, Ljubljana 1988, strani 12-14;
 prim. poglavje Priponska obrazila za izpeljanke ženskega spola s samostojnim pomenom v magistrskem delu I. Stramljič-Breznik z naslovom Prva in druga pomenska skupina samostalniških izpeljank in zložen iz glagolske, pridevniške in samostalniške podstave, Ljubljana 1991, str. 32;
 prim. članek iste avtorice Specializiranost obrazil za izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti ali stanja in opravkarja, JiS, 1994/95, 285, 289-290.
- ¹² J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1984, 141-145.
- ¹³ I. Stramljič-Breznik, Izglagolske izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, Slavistična revija, 1992, 4, 425.

VIRI

- A. Breznik, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1920.
 A. Breznik–F. Ramovš, *Slovenski pravopis*. – Ljubljana 1935.
 F. Levec, *Slovenski pravopis*. – Dunaj 1899.
Načrt pravil za slovenski pravopis. – Ljubljana 1981.
Slovar slovenskega knjižnega jezika. – Ljubljana 1994.
Slovenski pravopis. – Ljubljana 1950.
Slovenski pravopis. – Ljubljana 1962.
Slovenski pravopis 1. Pravila. – Ljubljana 1994.

Zusammenfassung
DIE ZUSAMMENSTELLUNG DES STICHWORTREGISTERS
FÜR DIE RECHTSCHREIBUNG

Das Stichwortregister für die jetzt entstehende Rechtschreibung gibt die Gattungsnamen alphabetisch ohne Unterstichwörter an. Bei den Eigennamen hingegen sind zu den Stichwörtern auch die Unterstichwörter angegeben.

Unter den Gattungsnamen sind die Stichwörter der nichtmotivierten als auch die Mehrheit der motivierten Wörter (Wortbildungskonstruktionen) angeführt; die Unterstichwörter sind nämlich nur die vorausbestimmten Kategorien der Wortbildungen, zum Beispiel bei *dem Verbum* die Verben mit den freien Morphenen *se, si, ga, jo*: *cediti se* (triefen), *drzniti si* (sich unterstehen), *lomiti ga* (Mist bauen), *ucvreti jo* (davonlaufen), bei *dem Adjektiv* die bestimmte Form (das sogenannte kleine Unterstichwort) und bei *den verschiedenen Wortarten* alle Konversionsformen.

Bei Punkt 6 setze ich mich für das Prinzip ein, daß die Feminina die Stichwörter bleiben.

Es ist vorgesehen, daß das neue Rechtschreibewerk 100.000 bis 110.000 Wörter umfassen wird.